

ФОРМА ТА ЗМІСТ МИРОВОЇ УГОДИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Юраш І.І.,

*аспірант 1 року навчання юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Юраш І. І. Форма та зміст мирової угоди в цивільному процесі.

Стаття присвячена аналізу основних теоретичних та практичних проблем укладення мирової угоди в цивільному процесі. Автором мирової угоди розглядається як комплексний засіб, що має матеріальну і процесуальну природу, а це, в свою чергу, позначається на порядку її укладення. Відзначається важливість дотримання матеріальних та процесуальних норм, що визначають процедуру укладення мирової угоди, яка в інакшому разі не зможе вплинути ні на матеріальні, ні на цивільні процесуальні відносини.

Автор зауважує, що питання форми мирової угоди в цивільному процесі регламентується цивільним процесуальним законодавством, яке вимагає від сторін подати до суду спільну письмову заяву, підписану ними обома, де мають бути викладені умови мирової угоди. Підтримується позиція законодавця щодо важливості укладення мирової угоди в єдиному документі для недопущення зловживання правом на укладення мирової угоди. Враховуючи новели чинного цивільного процесуального законодавства України стосовно формування системи електронного правосуддя, робиться висновок щодо можливості укладення мирової угоди в електронній формі, яка має бути засвідчена електронними підписами обох сторін.

Відзначається, що питання змісту мирової угоди в законодавстві України регламентується слабо, оскільки в матеріальному законодавстві згадки про мирову угоду не має, а в цивільному процесуальному умови мирової угоди визначаються слабо. Саме завдяки цьому на практиці є дуже багато випадків, коли суди не затверджують мирову угоду та продовжують розгляд цивільної справи далі, оскільки сторони таким чином визначають зміст мирової угоди, що він не відповідає чинному законодавству або порушує права та інтереси інших осіб. Стверджується, що в змістив мирової угоди сторони можуть визначати не тільки матеріальні права та обов'язки, але і процесуальні (зокрема, право на відшкодування судових витрат).

Ключові слова: цивільний процес, мирова угода, порядок, форма, зміст.

Yurash I. I. Form and content of amending agreement in civil procedure.

The article is devoted to the analysis of the main theoretical and practical problems of concluding an amicable agreement in civil proceedings. The author considers the amicable agreement as a complex tool that has a material and procedural nature, and this, in turn, affects the order of its conclusion. The importance of compliance with the substantive and procedural norms that determine the procedure for concluding an amicable agreement, which would not otherwise be able to affect either the substantive or civil procedural relations, is noted.

The author notes that the form of amicable settlement in civil proceedings is governed by civil procedural law, which requires the parties to submit to the court a joint written statement signed by both of them, which should set out the terms of the amicable settlement. The position of the legislator on the importance of concluding an amicable agreement in a single document to prevent abuse of the right to conclude an amicable agreement is supported. Taking into account the novelties of the current civil procedural legislation of Ukraine regarding the formation of the e-justice system, a conclusion is made on the possibility of concluding an amicable agreement in electronic form, which must be certified by electronic signatures of both parties.

It is noted that the issue of the content of the amicable agreement in the legislation of Ukraine is poorly regulated, as in the substantive legislation there is no mention of the amicable agreement, and in the civil procedural

terms of the amicable agreement is poorly defined. Due to this, in practice there are many cases when the courts do not approve the amicable agreement and continue to consider the civil case, because the parties thus determine the content of the amicable agreement that it does not comply with applicable law or violates the rights and interests of others. It is argued that in the content of the amicable agreement, the parties may define not only substantive rights and obligations, but also procedural (in particular, the right to reimbursement of court costs).

Key words: civil process, amicable agreement, order, form, content.

Постановка проблеми. Мирова угода виступає комплексним засобом, якому притаманна матеріально-правова та процесуально-правова природа. Так, з точки зору цивільного права мирова угода виступає домовленістю щодо матеріальних прав і обов'язків сторін, яка впливає на їх матеріальні відносини, які є предметом судового розгляду (двосторонній правочин, тобто договір). З точки зору цивільного процесуального права мирова угода виступає домовленістю про врегулювання правового спору та завершення розгляду цивільної справи без її вирішення по суті. Внаслідок цього мирова угода здійснює подвійний вплив на матеріальні та процесуальні відносини. Для того, щоби такий вплив був правомірним та призвів до бажаного правового ефекту (визначення матеріальних прав та обов'язків сторін, примирення сторін та закриття цивільної справи) потрібно дотримуватися певного порядку в укладенні мирової угоди. Одним із елементів такого порядку є дотримання правил форми та змісту мирової угоди в цивільному процесі.

Стан опрацювання. Питання змісту та форми мирової угоди було предметом дослідження таких вчених як Бортнік О.Г., Давиденко Д.Л., Лазарев С.В., Рожкова М.О., Ясинок М.М. тощо. Тим не менше, багато питань порядку укладення мирової угоди в цивільному процесі так і не отримали свого однозначного вирішення на сьогоднішній день. Наприклад, питання змісту мирової угоди викликає серед науковців та практиків найбільшу дискусію, особливо із врахуванням останніх новел ЦПК України, які дозволили сторонам при укладенні мирової угоди виходити за межі предмета спору.

Метою статті є розкриття особливостей форми та змісту мирової угоди в цивільному процесі відповідно до чинного законодавства та практики його застосування.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 2 ст. 207 ЦПК України «сторони можуть укласти мирову угоду і повідомити про це суд, зробивши спільну письмову заяву...». Отже, чинний кодекс передбачає письмову форму для мирової угоди. Причому, потрібно розрізняти форму укладення мирової угоди та процесуальну форму її затвердження судом. В останньому випадку зміст мирової угоди вноситься в текст ухвали суду, якою вона затверджується. Натомість для укладення мирової угоди достатньо звичайної письмової заяви сторін чи інших осіб, уповноважених на такі дії.

До 2017 року мирову угоду можна було укладати в двох формах: усній та письмовій. Якщо сторони усно заявляли суду про умови мирової угоди, вони заносилися до протоколу судового засідання. У випадку подачі до суду мирової угоди, викладеної письмово або письмовою заявою, додатком до якої була мирова угода вони приєднувалися до матеріалів справи [1, с. 295]. Але навіть тоді письмовій формі віддавали перевагу, бо це буде більше дисциплінувати сторін до її добровільного виконання та спростить роботу суду по перевірці мирової угоди під час її затвердження [2, с. 482].

Важливою ознакою письмової заяви, де записуються умови мирової угоди є те, що вона повинна бути спільною. Тобто закон передбачає складання єдиного письмового документу, в кінці якого мають стояти підписи сторін (чи інших суб'єктів права на укладення мирової угоди). Подібний підхід дуже важливий та має ряд позитивних аспектів. По-перше, підготовка умов мирової угоди в єдиному документі не дасть можливість одній стороні зловживати на шкоду інтересам другої сторони. По-друге, спільне підписання єдиного документу дасть змогу суду легко перевірити чи відповідає мирова угода вимогам закону (наприклад, чи було вільним волевиявленням сторін мирової угоди).

Оскільки в Україні наразі поступово вводиться система електронного правосуддя [3], піднімається питання чи можна укласти мирову угоду в електронній формі. Згідно ч. 8 ст. 14 ЦПК України «особи, які зареєстрували офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі, можуть подати процесуальні, інші документи, вчинити інші процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи з використанням власного електронного цифрового підпису...». Отже, можливість звернутися до суду з електронною спільною заявою, де будуть викладені умови мирової угоди в сторін справи є. Головне, щоби дана електронна заява була підписана електронними цифровими підписами обох сторін. Подібна технічна та програмна можливість існує.

ЦПК України не вимагає щоби сторони подали до суду нотаріально завірену спільну письмову заяву, де будуть викладені умови мирової угоди. Звичайно, що за власним бажанням сторони можуть таке зробити, що підтверджується матеріалами судової практики [4]. Також ЦПК не вимагає, щоби письмова заява, де виписані умови мирової угоди подавалися у кількості учасників справи, а тому достатньо одного її примірника подати до суду, щоби розпочати процедуру затвердження мирової угоди. Тим не менше на практиці нерідко її подають у кількості сторін справи та один примірник для суду [5].

Враховуючи те, що автор розглядає мирову угоду в якості договору (подібний підхід підтверджується також матеріалами судової практики), зміст мирової угоди виражають її умови. Подібне впливає з ч. 4 ст. 207 ЦПК України, де вказано, що в резолютивній частині ухвали суду зазначаються умови угоди.

Нажаль, але чинний ЦПК України майже не конкретизує умови мирової угоди, що, вважаємо, є прогалиною правового регулювання. Внаслідок аналізу деяких статей згаданого кодексу можна виявити, що зміст мирової угоди повинен стосуватися прав та обов'язків сторін (ч. 1 ст. 207), порядку та строків виконання зобов'язань (ч. 1 ст. 208), може стосуватися предмета спору (ч. 1 ст. 207), розподілу судових витрат (ч. 4 ст. 142). Аналіз зарубіжних ЦПК показує, що в ряді країн умови мирової угоди розписуються законодавцем більш конкретизовано. Так, ЦПК РФ в ст. 153⁹ всі умови мирової угоди ділить на обов'язкові та факультативні. Перші стосуються умов, розміру та строків виконання зобов'язань один перед одним або однією стороною перед іншою, а другі – відстрочення або розстрочення виконання зобов'язань відповідачем, уступку права вимоги, повне або часткове прощення або визнання боргу, санкції за невиконання або неналежне виконання зобов'язань, розподіл судових витрат, інші умови [6]. Як видно з наведеного прикладу, зміст мирової угоди визначається за допомогою бланкетних норм, оскільки законодавець відсилає до цивільного законодавства, де говориться про прощення боргу, уступку права вимоги і т.д.

Умови мирової угоди повинні стосуватися прав та обов'язків її сторін. Сама природа мирової угоди вимагає, щоби сторони робили один одному поступки стосовно їхніх прав та обов'язків («ти мені, я тобі»).

Як випливає із вищенаведеного мирова угода має всі ознаки зобов'язання, що випливає із договору, а тому узгодження матеріальних прав та обов'язків сторін цивільної справи в процесі укладення мирової угоди означає визначення таких договірних прав та обов'язків, що будуть задовольняти інтереси обох сторін справи. Не слід забувати, що мирова угода – це в першу чергу домовленість сторін по питанням *матеріального* права. Сторони можуть розпоряджатися своїми матеріальними правами, відмовляючись від свого права, розпоряджаючись майном та майновими правами, приймаючи на себе додатковий обов'язок вчинити якусь дію або передати певне майно, змінюючи спосіб задоволення своїх вимог, зменшуючи вимогу, проводячи видову зміну вимог тощо [7, с. 12-13]. Як вказують зарубіжні вчені, «мета мирової угоди полягає в оптимальному врегулюванні суперечки, в якій кожна сторона відмовляється від того, що оцінює менше, в обмін на те, чим дорожить більше» [8].

Матеріально-правова конструкція, що лежить в основі мирової угоди може бути різноманітна: новація, відступне, прощення боргу, визнання вимог, зарахування тощо. О.Г. Бортнік, на підставі аналізу юридичної літератури, вказує, що «змістом мирової угоди можуть бути способи припинення зобов'язань, які передбачені цивільним законодавством» [9, с. 57]. Цікаво те, що у ряді країн Євросоюзу, де мирова угода регламентується ЦК, статті про неї як раз і розміщені в структурних частинах, які стосуються припинення цивільних зобов'язань. Так, Німецьке цивільне уложення параграф, що стосується мирової угоди містить у розділі 4, який називається «Припинення зобов'язань» (Erlöschen der Schuldverhältnisse).

Діюча редакція ЦПК України не вимагає, щоби умови мирової угоди не виходили за межі предмету позову. До 2017 року існувало подібне застереження, а тому сторони повинні були визначати зміст мирової угоди таким чином, щоби за рамки матеріально-правових вимог не виходити, інакше суд відмовляв у затвердженні мирової угоди і продовжував розгляд цивільної справи далі. Так, в одній цивільній справі позивач вимагав повернення 900 тис. грн. за договором позики, але відповідач, не маючи таких грошей, запропонував йому в погашення боргу свою двохкімнатну квартиру. Касаційна інстанція визнала таку мирову угоду незаконною, оскільки вона вийшла за межі предмета позову, яким є стягнення позики, а її зміст стосувався нерухомого майна, яке навіть не було предметом спору [10]. Подібне застереження свого часу науковцями сприймалося критично, оскільки воно позбавляло мирову угоду

гнучкості та не давало можливості сторонам комплексно підійти до врегулювання спору між собою [11, с. 42]. Хоча варто зауважити, що ще дореволюційні науковці вказували, що саме завдяки можливості виходити за межі спору у взаємних поступках мирова угода навіть краща за судочинство, оскільки нею можна досягти того, чого неможливо досягти судовим рішенням [12, с. 48]. Ось чому варто підтримати нашого законодавця, який не тільки прибрав вказівку, що мирова угода не повинна виходити за межі предмета позову, але також дозволив в умовах мирової угоди вийти за межі предмета спору (ч. 1 ст. 207 ЦПК України). Предмет позову та предмет спору – різні процесуальні поняття. Якщо перше означає матеріально-правову вимогу, яку позивач пред'являє до відповідача (стягнення заборгованості, виселення із житла, поновлення на роботі тощо), то друге стосується матеріального чи не матеріального об'єкта, з приводу прав на який сперечаються сторони (гроші, житло, твір тощо). Чинна редакція ЦПК України при укладенні мирової угоди дозволяє вийти за межі предмета позову та за межі предмета спору. Головне, щоби при цьому не були порушені права чи охоронювані законом інтересів третіх осіб. Коментуючи дану новелу, вчені вказують, що «...сторонам надано можливість комплексно врегулювати відносини між собою не обмежуючись обсягом вимог, що були заявлені у позові» [13, с. 434].

Разом із тим, визначаючи права та обов'язки сторін стосовно предмета спору в змісті мирової угоди, потрібно пам'ятати про деякі загальні правила, інакше мирова угода не буде затверджена судом. По-перше, сторони не можуть визначити свої права та обов'язки стосовно предмета спору, який вилучений з цивільного обігу або його обіг обмежений [14, с. 52]. По-друге, сторони можуть розпоряджатися тільки тим предметом спору, на який у них є права [15, с. 336]. По-третє, не можна розпоряджатися предметом спору, що є під арештом або перебуває предметом спору в іншій судовій справі, оскільки при цьому порушуються права інших осіб. Ігнорування вказаних загальних правил стосовно предмета спору при укладенні мирової угоди призводить до негативних наслідків: суд її не затверджує. Так, в одній цивільній справі суд відмовився затверджувати мирову угоду, оскільки спірне майно було предметом договору іпотеки посвідченого приватним нотаріусом, на підставі якого майно перебувало під забороною, а також перебувало під арештом на підставі постанови старшого державного виконавця [16].

Як було зазначено, процесуальне законодавство надзвичайно слабо визначає зміст мирової угоди, але для того, щоби в майбутньому не виникали спори з приводу виконання мирової угоди, необхідно чітко визначити порядок та строки виконання зобов'язань у змісті мирової угоди (ч. 1 ст. 208 ЦПК України). Так, в одній цивільній справі суд відмовив затверджувати мирову угоду, за умовами якої сторони зобов'язувалися зберігати між собою добросусідські відносини, а спільне майно зобов'язувалися використовувати на підставі взаємних уступок без утворення конфліктних ситуацій [17]. Умови нечіткі, що не дасть можливості державному або приватному виконавцеві примусити сторін до їх виконання.

Головний зміст мирової угоди, враховуючи те, що вона покликана врегулювати спір, який виник у матеріальному зобов'язанні, стосується матеріальних прав та обов'язків сторін. Тим не менше, ніщо не заважає сторонам визначити долю деяких процесуальних прав та обов'язків у змісті мирової угоди, зокрема, у питаннях розподілу судових витрат.

По загальному правилу оплачує судові витрати та сторона, яка прогнала цивільну справу. Оскільки під час укладення мирової угоди не має сторін, що виграли або програли, питання про розподіл судових витрат вирішується за домовленістю сторін справи. «Якщо сторони під час укладення мирової угоди не передбачили порядку розподілу судових витрат, кожна сторона у справі несе половину судових витрат» (ч. 4 ст. 142 ЦПК України).

Розподіляючи судові витрати між собою в змісті мирової угоди, треба пам'ятати про те, що закон надає процесуальну пільгу щодо повернення частини суми судового збору під час укладення мирової угоди. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 142 ЦПК України, якщо позивач та відповідач уклали мирову угоду в суді першої інстанції до винесення рішення суду, позивачу повертаються 50% сплаченої ним суми судового збору при поданні позовної заяви з державного бюджету (якщо така мирова угода була укладена за результатами медіації, то йому повертаються – 60%). У випадку укладення мирової угоди в судах вищестоящих інстанцій, згідно ч. 2 ст. 142 ЦПК України апелянту (касатору) повертаються 50% від суми судового збору, що була сплачена за подання апеляційної (касаційної) скарги (якщо така мирова угода була укладена за результатами медіації, їм повертаються – 60%).

Часткове повернення суми судового збору під час укладення мирової угоди покликано спонукати сторін вирішувати правові спори примиренням. Варто схвально поставитися до таких правил. Вважа-

емо, що у цьому разі чинний ЦПК України можна вдосконалити, щоби ще більше стимулювати сторін до примирення шляхом укладення мирової угоди. Так, у випадку часткового задоволення позовної заяви судові витрати розподіляються на обидві сторони пропорційно розміру задовлених позовних вимог (п. 3 ч. 2 ст. 141 ЦПК України). Вважаємо, якщо суд задовольнив позов частково в такому розмірі, яка пропонувалася стороною справи при переговорах під час укладення мирової угоди, яка так і не була укладена, суд повинен покласти на сторону, яка відмовилася укласти мирову угоду всі судові витрати по справі. Подібне правило буде спонукати сторін тверезо оцінювати свої шанси на успіх та стимулювати їх до примирення, з врахуванням реальної обстановки в спірних правовідносинах та наявної доказової бази.

Не будь-які процесуальні права сторін справи можуть бути включені до змісту мирової угоди. Так, в судовій практиці сформувалася стійка тенденція щодо неможливості включення до умов мирової угоди тільки права щодо відмови від позову або права щодо визнання позову, якщо при цьому не вирішуються питання матеріального права. Так, в одній цивільній справі суд відмовив у затвердженні мирової угоди, бо за її змістом позивач відмовлявся від позовних вимог, а співвідповідачі – від права вимагати компенсувати їм судові витрати. По жодним іншим своїм суб'єктивним правам вони більше не домовлялися. Суд обґрунтовано вказав, що дана «мирова угода не містить положень щодо зобов'язань врегулювання майнових вимог сторін» [18]. Отже, зміст мирової угоди не може обмежуватися виключно процесуальними правами та обов'язками.

Висновки. Мирова угода в цивільному процесі виступає альтернативою вирішення цивільної справи по суті, якщо сторони дотрималися вимог закону стосовно форми і змісту мирової угоди. Якщо форма укладення мирової угоди цілком визначається цивільним процесуальним законодавством, то її зміст буде визначатися як процесуальним, так і матеріальним законодавством, залежно від того, яка матеріально-правова конструкція лягла в основу мирової угоди. Недотримання сторонами вимог щодо форми та змісту мирової угоди не дає суду права на її затвердження та закриття провадження в цивільній справі.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України : пер. з рос. / С.В. Ківалов, Ю.С. Червоний, Г.С. Волосатий та ін.; за ред. Ю.С. Червоного. Київ; Одеса: Юрінком Інтер, 2008. 656 с.
2. Договорное право: соглашения о подсудности, международной подсудности, примирительной процедуре, арбитражное (третейское) и мировое соглашения / Елисеев Н.Г., Рожкова М.А., Скворцов О.Ю.; Под общ. ред.: Рожкова М.А. Москва: Статут, 2008. 525 с.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Закон України №1416-ІХ від 27.04.2021. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 27. Ст. 232.
4. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду в цивільній справі № 554/6934/19 від 2 вересня 2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91433315> (дата звернення: 21.01.2022)
5. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду в цивільній справі № 752/9083/16-ц від 27 лютого 2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80224016> (дата звернення: 21.01.2022)
6. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации от 14 ноября 2002 года по состоянию на 1 июля 2021 года. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570/ (дата звернення: 22.01.2022)
7. Лазарев С.В. Мировое соглашение в гражданском судопроизводстве: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2006. 24 с.
8. Rosenberg M., Smit H., Dreyfuss R. Elements of civil procedure: Cases and Materials. Westbury; N.Y., 1990. P. 15
9. Бортнік О.Г. Мирова угода у цивільному судочинстві: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2007. 189 с.
10. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 9 грудня 2015 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54396547> (дата звернення: 21.01.2022)
11. Давыденко Д.Л. Мировое соглашение как средство внесудебного урегулирования частноправовых споров (по праву России и некоторых зарубежных стран): дис. ...канд. юрид. наук. Москва, 2004. 257 с.

12. Нефедьевъ Е.А. Склонение сторонъ къ миру въ гражданскомъ процессѣ. Казань: Тип. Губер. Правл., 1890. 99 с.

13. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: Вид. 2-ге, перероб. та доп. / за заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М.М. Ясинка. Київ: Алерта, 2020. 810 с.

14. Анохин К. Судебные мировые сделки. *Советская юстиция*. 1959. №9. С. 52.

15. Нефедьевъ Е.А. Учебник русскаго гражданского судопроизводства. Издание третье. Москва: Тип. Импер. Моск. Ун-та, 1909. 403 с.

16. Ухвала Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області в цивільній справі № 175/4578/16-ц від 16 травня 2017 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67715092> (дата звернення: 21.01.2022)

17. Ухвала Криворізького районного суду Дніпропетровської області в цивільній справі № 177/1733/16-ц від 22 березня 2017 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65751859#> (дата звернення: 21.01.2022)

18. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду в цивільній справі № 752/9083/16-ц від 27 лютого 2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80224016> (дата звернення: 22.01.2022)